

הקדמה: החשיבות הגוברת של מדינות המפרץ

למרות הקשרים המתמשכים בין ישראל לכמה ממדינות המפרץ והוכחת עמידותם היחסית באתגרים לא מבוטלים, נותרו פערים בהבנה של זירה ייחודית זו בחלקים רבים בחברה הישראלית. הבנה זו מתרחשת לרוב מנקודת המבט של יחסי ישראל עם אותן מדינות. חיבור זה נועד להעמיק את ההיכרות עם מדינות המפרץ ולבחון את המציאות במפרץ הערבי מנקודות מבט שונות, שאינן תמיד קשורות בהכרח ובמישרין לישראל. הוא משלים כמה מפערי הידע הקיימים ומנגיש לציבור בישראל ניתוח עדכני של המדינות, של האתגרים שעומדים בפניהן מתמודדות והדרכים שבהן הן בוחרות לעשות זאת. כמו כן ניתן בו מקום מרכזי לניתוח ההשלכות על ישראל ולכיווני המדיניות הנדרשים ממנה. מבחינה מתודולוגית, לצד מסמכים רשמיים, ספרים וידיעות בתקשורת המפרצית, בכתיבת חיבור זה נעזרתי גם בשיחות עם אנשי ממשל ואקדמיה במדינות המפרץ השונות שאותן אני פוקד בשני העשורים האחרונים.

מטרת החיבור היא הצגה וניתוח זווית הראייה המפרצית, הבנת היעדים ארוכי הטווח של המדינות, התפיסות האסטרטגיות שלהן, ההזדמנויות והאתגרים העומדים בפניהן. למרות שרוב המשותף בין מדינות המפרץ – כולן מונרכיות אבסולוטיות, ערביות־סוניות – הן אינן מקשה אחת, וכל אחת מהן בחרה נתיב ייחודי לצעוד בו, כזה שתלוי בין השאר במשאבים שעומדים לרשותה, בהרכב הדמוגרפי וביכולת ההתגוננות שלה מפני איומים פנימיים וחיצוניים. בחיבור זה ניתן משקל רב יותר לניתוח שלוש המדינות המרכזיות מבחינה ביטחונית, מדינית וכלכלית בחצי האי הערבי: ערב הסעודית, איחוד האמירויות וקטר.

ארבעת שערי החיבור מציעים לקוראים יכולת להעמיק את ההיכרות עם מדינות מפרץ. זה אינו חיבור היסטורי, שכן הוא שם דגש על אירועים עכשוויים או על כאלה שהתרחשו בשנים האחרונות, והם עדיין בעלי השפעה וחשיבות לקובעי מדיניות ולקוראים המתעניינים באשר הם. **השער הראשון** עוסק בהיבטים אסטרטגיים שונים – חלקם מעסיקים את המדינות כבר שנים לא מעטות, דוגמת ההתעצמות הצבאית הקונונציונלית יוצאת הדופן שלהן, או ההישגים שחלקן רשמו בפיתוח יכולות גרעין (אזרחי), לצד השקעה הולכת וגוברת בתחום חקר החלל וחיוזוק יכולות הסייבר והבינה המלאכותית (AI), אך גם במיזמים שאפתניים אחרים שמימושם תלוי ועומד. **השער השני** עוסק ביחסי החוץ של המדינות ובמדיניות

שבחרו לאמץ בשנים האחרונות כלפי הסביבה הקרובה – ובעיקר כלפי שכנותיהן המיידיות במפרץ, הן הערביות שעימן הן מצויות בשיתוף פעולה אך גם בתחרות, והן עם איראן, שכנתן הקרובה אך המאיימת.

השער השלישי פורס את מארג היחסים המורכב בין מדינות המפרץ לבין השחקנים הגלובליים המרכזיים, בראשם ארצות הברית שעימה התפתחו בהדרגה יחסים מיוחדים מאז מלחמת העולם השנייה, עם סין המבקשת להגביר את השפעתה במפרץ ועם הודו, רוסיה, האיחוד האירופי וגוש מדינות BRICS – לכולם אינטרסים כבדי משקל בזירת המפרץ. **השער הרביעי** מוקדש כולו לדיון ביחסי ישראל ומדינות המפרץ, למן ראשיתם בשנות ה-60 וה-70 של המאה הקודמת ועד האתגרים הניצבים כיום בפני הסכמי אברהם, וסיכויי הרחבתם למדינות נוספות. חיבור זה נכתב במהלך מלחמת חרבות ברזל, וכתיבתו הסתיימה עם שחרור כל החטופים הישראלים משבי חמאס.

חיבור זה מציע לקוראים – חוקרים, סטודנטים, קובעי מדיניות – מסגרת חשיבה שתסייע לפרש בצורה נכונה את המהלכים שיוזמות מדינות המפרץ, ולהימנע מן הנטייה הנפוצה לתרגם כל צעד לטרמינולוגיה ישראלית מוכרת. הוא מבקש לנרמל את נקודת המבט המפרצית בשיח הישראלי ולהראות כי מדינות אלה פועלות בראש ובראשונה מתוך סדר יום משל עצמן, ורק לאחר מכן מתוך עיסוק בישראל. בכך שואף החיבור לצמצם פערי תפיסה, למתן ציפיות מוגזמות ולבסס תשתית עניינית יותר לדיון הציבורי והמקצועי בישראל בנוגע לעתיד היחסים עם מדינות המפרץ.

זאת ועוד, חיבור זה הוא המשכו הטבעי של חיבורי 'מדינות המפרץ בסביבה אסטרטגית משתנה' מ-2012.¹ מאז חלו שינויים דרמטיים בסביבת הפעולה של מדינות המפרץ: דעיכת גלי 'האביב הערבי' והלקחים שהופקו מהם; השינויים במדיניות ארצות הברית כלפי האזור; המלחמה בתימן; מגפת הקורונה והשלכותיה הכלכליות והחברתיות; חתימת הסכמי אברהם והבחינה המתמדת של היחסים עם ישראל; מגמת הדטנט האזורי והידוק הקשרים עם איראן; והעמקת מעורבותן של סין והודו בזירת המפרץ. כל אלה מחייבים עדכון נרחב של האופן שבו ישראל מבינה את המפרץ. חיבור זה מבקש אפוא להציע "צילום רנטגן" עדכני של הזירה, תוך הישענות על ניסיון המחקר המצטבר ועל המפגש רב השנים עם גורמים מפרציים. בה בעת החיבור מבקש לתרגם את התובנות לגבי דפוסי החשיבה, האינטרסים והדינמיקה הפנימית במפרץ לשורת מסקנות וכיווני מדיניות לישראל. במסגרת זו מודגשים הן ההזדמנויות:

1 יואל גוז'נסקי, **מדינות המפרץ בסביבה אסטרטגית משתנה**, [מזכר 116](#), המכון למחקרי ביטחון לאומי, אפריל 2012.

כלכליות, טכנולוגיות, אזוריות, והן המגבלות והסיכונים: הפער בין עמדות האליטות הציבוריות לבין דעת הקהל הרחבה; הרגישות האזורית לשינוי פעולה גלוי עם ישראל; תחרות שקטה בין מדינות המפרץ עצמן; ומעורבות המעצמות. החיבור מציע אפוא בסיס מושכל לקביעת סדרי עדיפויות ישראליים במפרץ.

מלחמת חרבות ברזל שהחלה ב־7 באוקטובר 2023 שימשה לא רק רקע כרונולוגי לכתיבת החיבור אלא גם כמבחן לתפיסות של מדינות המפרץ כלפי ישראל, כלפי הסוגיה הפלסטינית וכלפי היציבות האזורית בכלל. המלחמה חשפה את גבולות ההסכמה הציבורית במפרץ לנורמליזציה עם ישראל, את חשיבותה המתמשכת של הזירה הפלסטינית בזהות הערבית־אסלאמית ואת האופן שבו מדינות המפרץ מנסות לאזן בין אינטרסים אסטרטגיים־אזוריים לבין רגישויות פנימיות. ניתוח החומר בחיבור נעשה מתוך מודעות לכך שהמלחמה אינה הערת שוליים בתולדות היחסים, אלא נקודת ציון שתשפיע על האופן שבו ייקראו תהליכי העומק המתוארים בו.

בפועל, יחסי ישראל עם מדינות המפרץ הופכים בהדרגה ממערכת של מגעים חשאיים ושיתופי פעולה נקודתיים למרכיב מובנה בסביבת הביטחון והכלכלה של ישראל. התפתחות זו מעניקה למדינות המפרץ פוטנציאל השפעה ממשי על סוגיות ליבה ישראליות – מן הזירה הפלסטינית דרך שיקולי התעצמות מול איראן ועד סדר היום הכלכלי־טכנולוגי של ישראל – ובמקביל מחייבת את ישראל להבין לעומק את שיקוליהן, מגבלותיהן והקווים האדומים שלהן. אחד מיעדי המרכזיים של חיבור זה הוא לספק את ההקשר הרחב הדרוש להבנה זו. בחיבור זה נעשה שימוש במונח 'המפרץ הערבי'. השאלה כיצד יש לכנות את גוף המים שבין חופי ערב הסעודית, בחריין, קטר, עומאן, כוית, איחוד האמירויות ועיראק לבין איראן מעוררת לאורך שנים רבות מחלוקת היסטורית, גיאוגרפית ופוליטית עמוקה. בעוד המינוח המערבי הרווח הוא 'המפרץ הפרסי', מונח זה אינו מקובל במדינות המפרץ. מדינות המפרץ מתעקשות על השם המפרץ הערבי (אל־ח'ליג' אל־ערבי) – המבוסס על מכלול של נימוקים היסטוריים, גיאוגרפיים, זהותיים ומדיניים שכותב שורות אלה מסכים עימם.

מן הבחינה ההיסטורית, הרי מאז הופעת האסלאם במאה השביעית לספירה בחצי האי ערב עברה מרבית השליטה הימית, המסחרית והפוליטית במרחב בהדרגה לידי הערבים. הנמלים הגדולים של חצי האי ערב, הסוחרים מחופי עומאן ובחריין והשליטה התרבותית של האימפריות האומיית והעבאסית קיבעו את הנוכחות הערבית במרחב המפרץ במשך מאות שנים. עדויות לשימוש במונח המפרץ הערבי ניתן למצוא גם במפות מוסלמיות מימי הביניים, לרבות בכתבי אבן ח'לדון, אשר הצביעו על תפיסה תרבותית־לשונית שונה.

הנימוקים הגיאוגרפיים אינם חשובים פחות. מרבית המדינות השוכנות לחופי המפרץ הן מדינות ערביות, והן גם שולטות ברובו המכריע של השטח הימי, בשדות האנרגיה, בתעבורה הימית ובמערך הביטחוני. עבור מדינות אלו השם המפרץ הערבי הוא ביטוי לריבונות, לרציפות התרבותית שלהן ולנוכחותן הדומיננטית באזור. יתר על כן, מדינות ערב רואות בשימוש בשם המפרץ הפרסי לא רק טעות היסטורית אלא גם ניסיון איראני לכפות נרטיב מנוגד למציאות הדמוגרפית והפוליטית בת זמננו. השם המפרץ הערבי משמש זה מכבר במסמכים רשמיים במדינות אלו – בבתי ספר, באקדמיה ובשיח הדיפלומטי.

בחרתי להשתמש במונח המפרץ הערבי בחיבור זה גם בשל הקשרים של ישראל עם מדינות המפרץ הערביות וגם לאור השאיפה המשותפת לישראל ולהן להדוף את השפעתה של איראן, שהיא כוח מערער ויריבה אסטרטגי. כינוי המפרץ בשם זה נועד לבסס נוכחות רעיונית ופוליטית במרחב, שאינה רק גיאוגרפית. הזהות הערבית באזור קשורה במורשת האסלאמית, בשפה הערבית ובמערכת של ערכים ושייכות. עבור מדינות ערב זהו מאבק על ייצוג, על סמלים ועל הכרה. לפיכך, הקריאה למפרץ בשם המפרץ הערבי מבטאת מבחינתי לא רק עמדה לשונית אלא גם תביעה להכרה בעובדות הפוליטיות והתרבותיות של המאה ה-21.

כולי תקווה כי חיבור זה יתרום להיכרות טובה יותר עם המדינות ולהעמקת השיח בנושא. אני חב תודה לד"ר ענת קורץ ולד"ר גליה לינדנשטראוס על הערותיהן המועילות לכתב היד. תודה מיוחדת לילדיי, גור ושילה, שהם מקור השראה ותקווה עבורי.

יואל גוז'נסקי, פברואר 2026